

Oponentský posudek na disertační práci

Název práce:	Rozvoj čtenářské gramotnosti: Edukační model na bázi metody Podvojného zápisu
Autorka práce:	Mgr. Jolana Ronková
Vedoucí práce:	doc. PaedDr. Radka Wildová, CSc.

Aktuálnost zvoleného tématu

Čtenářská gramotnost je v současnosti velmi aktuálním tématem. V mezinárodních srovnávacích výzkumech (PISA, PIRLS, aj.) se ukazuje, že úroveň našich žáků v této oblasti není bezproblémová a dokonce, že se postupně i zhoršuje. Problematikou se zabývá celá řada výzkumných týmů, hledají se možné příčiny tohoto jevu, navrhovány jsou různé postupy, které by napomohly zvyšování čtenářské gramotnosti zejména u dětí školního věku. Podporu rozvoje čtenářských dovedností lze identifikovat jak na úrovni celospolečenské (např. nejruznější projekty a výzvy upozorňující na význam čtení či podporující čtení v domácím prostředí), tak na úrovni kurikulární, metodické a didaktické.

Autorka disertační práce je učitelka základní školy, má přímý kontakt s problematikou. Současně má zkušenost s programem čtením a psaním ke kritickému myšlení (RWCT), což jí umožnilo vytvořit výzkumný projekt, který mapuje účinnost didaktických postupů, s velmi zdařilou metodologií splňující vědecká kritéria na ověření metodiky i adekvátně zvolenou metodologií dotazníkového šetření.

Stanovený cíl práce

Disertační práce má hlavní dva cíle, a to navrhnout (konkretizovat metodickými a didaktickými postupy), realizovat a ověřit metodu Podvojného zápisu u žáků čtvrtých tříd základní školy, a dále provést reprezentativní dotazníkové šetření u žáků třetích až devátých tříd, s cílem získat údaje o tom, jak čtou naši žáci, jak jakými sociokulturními, ekonomickými i vzdělávacími charakteristikami je ovlivněno čtenářství a jaký vliv mají na čtenářství proměnné ve vztahu k žákovi. Obě části mají stejnou důležitost, proto by možná stálo za to zvolit přílehavěji název práce (vztahuje se spíše k prvnímu cíli práce).

Zvolené metody disertace

Disertační práce je tvořena třemi částmi.

1) První část má teoretickou podobu, autorka pro ni využívá našich i zahraničních pramenů. Zabývá se vymezením základních pojmů, definováním gramotnosti a čtenářské gramotnosti, a to jak na úrovni jednotlivých obsahových aspektů čtenářské gramotnosti, tak z hlediska výzkumů v této oblasti (PISA, PIRLS), ale i z hlediska kurikula. Důraz je kladen na oblast porozumění čtenému, ve kterém sleduje probíhající interakci mezi čtenářem, textem a kontextem a definuje různé postupy umožňující porozumění. Oblast čtenářských strategií pro rozvoj porozumění textům je zdůrazňována adekvátně jejich významu, a to i proto, že v naší odborné literatuře jsou spíše opomíjeným tématem. Pozornost věnuje i vztahu mezi čtením, čtenářskými dovednostmi (kompetencemi) a čtenářstvím, neboť i toto téma je sledováno v praktické části disertační práce. Již v této část představuje také hlavní didaktickou metodu –

Interglosary, tzv. podvojný deník. Velmi podrobně seznamuje čtenáře i s metodami využitými ve výzkumech PISA a PIRLS, včetně kritického hodnocení některých aspektů použitých testových zkoušek (např. nepřesné překlady měnící význam otázek), neboť některé z přístupů používá pro ověření účinnosti sledované metody podvojného deníku pro rozvoj čtenářské gramotnosti. V závěru kapitoly představuje hlavní praktické počiny, které byly v minulých letech realizovány různými subjekty pro podporu a rozvoj čtenářské gramotnosti u našich žáků.

2) Druhá část práce se zaměřuje na ověření účinnosti metody rozvíjející čtenářskou gramotnost (Podvojný zápis z projektu RWCT) u žáků čtvrtých ročníků a má dvě hlavní podčásti. Autorka pracovala s experimentální a kontrolní skupinou 69 žáků ze dvou škol, samotné třídy a školy jsou vhodně anonymizovány. Aby mohla srovnávat účinky metody, správně nejdříve provedla kontrolu homogenity obou skupin didaktickým testem z výzkumu PIRLS – tedy zda jsou žáci na stejné úrovni rozvoje čtenářských dovedností. Sledování prováděli dva hodnotitelé. Učitelé, kteří s metodou pracovali, byli řádně proškoleni a autorka s nimi pravidelně konzultovala. Výsledky pedagogického experimentu jsou vyhodnoceny vzhledem ke stanoveným hypotézám (očekávané rozdíly mezi kontrolovanou a experimentální skupinou, rozdíly mezi chlapci a dívkami), autorka s velkou pečlivostí pracuje s postupy popisné i induktivní statistiky. Oceňuji, že si je autorka vědoma limitů práce i toho, že nelze, přestože byla evaluace kontrolována, zcela úplně zobecňovat.

Další část práce, věnovaná Podvojnému zápisu, je zpracována jak na základě metodických a didaktických postupů, ale také s využitím kvalitativní analýzy programu, který byl realizován ve frekvenci jedné hodiny v týdnu od října 2013 do dubna 2014. V případě publikování bude zcela jistě inspirativní pro učitele základních škol.

3) Třetí část práce představuje výsledky on-line dotazníkového šetření realizovaného v celé ČR, podle systematického náhodného výběru. Nelze nezmínit, že vzorek téměř 5 tis. žáků pro účely disertační práce je skutečně pozoruhodný. Autorka pracuje s jeho vnitřním členěním do čtyř věkových podkategorií, které respektují zákonitosti vývojové psychologie. Důraz byl také kladen na rovnoměrné zastoupení v rámci celé republiky, i když samozřejmě rozdíly v početnosti vzorku existují (největší zastoupení mají žáci a žákyně Moravskoslezského kraje – 18 %, nejmenší pak Libereckého kraje – 3 %).

Autorka pečlivě připravila dotazník po obsahové stránce, na zpracování dat se podílela agentura SC&C, s.r.o. Výsledky jsou velmi zajímavé a v některých případech mohou narušovat obvyklé stereotypy, se kterými se v oblasti čtenářství setkáváme – např. výsledky velmi „rafinovaných“ otázek typu „četl bych více, kdybych měl(a) víc času, měl(a) více knih, nedíval(a) se tolik na televizi aj.). V některých případech autorka odkazuje a srovnává výsledky s jinými realizovanými výzkumy.

Dotazník zahrnuje jak motivační aspekty čtenářství (zda čtení děti baví, jak se liší obliba čtení v závislosti na věku, obliba z hlediska typu literatury, v současnosti nejoblíbenější tituly), čtenářské chování (frekvence čtení, rozdíly mezi frekvencí čtení dětí a dospělých, čtení „papírových“ vs. elektronických dokumentů, čtení na počítači), vlivy omezující čtenářství (proč děti nečtou, co brání čtení, zda jsou média, včetně internetu nepřítelem čtení) a individuální rozdíly čtenářství (rozdíly z hlediska pohlaví, z hlediska zájmů a volnočasových aktivit, souvislost se školním výkonem).

Výsledky, nové poznatky, význam pro společenskou praxi a pro další rozvoj vědy

Disertační práci považuji za velmi zdařilou a cennou, a to ze dvou důvodů:

1. Autorka představuje jednu metodu možné podpory rozvoje čtenářských dovedností, která může inspirovat učitele základních škol a napomáhat učitelům s výběrem vhodných přístupů pro rozvoj čtenářské gramotnosti. Kromě toho má práce sekundární účinek – může sloužit dalším zájemcům (např. studentům pro přípravu kvalifikačních prací), jak lze sledovat efektivitu realizovaného programu. Autorka postupuje s uplatnění vědeckých postupů pro zhodnocení efektivitu, kontroluje proměnné na vstupu i výstupu z programu, účinek není sledován subjektivními postupy, jak se někdy setkáváme (osvědčilo se, žákům se líbilo, učitelé vypovídali, že...). Domnívám se, že tato část práce by splňovala kritéria v projektu ELINET, který do databáze příkladů dobré praxe zařazuje výhradně výzkumně ověřené metodiky.
2. Dotazníkové šetření svým rozsahem vzorku, ale zejména svým zaměřením demonstruje různé aspekty čtenářství našich žáků. I tato část by měla být publikována, zejména lze ocenit výstupy, které se týkají faktorů, které brání rozvoji čtenářství (resp. nebrání, jako je nedostatek času, práce na počítači aj.). Ocenit lze i to, že zahrnuje oblast digitální gramotnosti, tedy tématu, pro které chybí zatím relevantní data.

Kritéria disertačních prací

Předložená disertační práce odpovídá kritériím kladeným na tento typ práce. Je psána s vysokou odborností jak v rovině teorie, tak realizace a zpracování výzkumu. Obsahuje všechny důležité součásti práce (abstrakt a klíčová slova v češtině a angličtině, úvod, závěr, literatura, přílohy). Chybí kapitola Diskuse, je to však zřejmě proto, že obě hlavní části – metodu Podvojného zápisu a dotazníkové šetření autorka průběžně srovnává s literaturou.

Na závěr zmíním některé aspekty práce, které by mohly být lépe uchopeny, zejména tehdy, bude-li práce, jak by si jistě zasloužila, publikována.

Bylo by potřeba, aby autorka pracovala pouze s jednou citační normou. Odkazy na literaturu nejsou jednotné, vykazují rysy normy ISO i normy APA. V některých zdrojích autorka používá „a kol.“ (s. 37), jindy „et al.“ (s. 7) či &. Při odkazech na sekundární citace pracuje s „at“ (s. 5) i „in“ (s. 11). Někdy není citační zdroj úplný (např. s. 106, Greger). Mezi další formální prohřešky patří např. nadpis kapitoly jako poslední řádek na stránce (s. 20), psaní autorů velkými písmeny (s. 5), číslování stran od úvodu (počítají se strany od titulní stránky, Úvod měl začínat stranou 9). Občas byly zaznamenány hovorové výrazy (s. 62, jazyky jsou učeny – mělo být vyučovány, s. 119 ... hlavním žroutem čtení – „žroutem“ mělo být alespoň v uvozovkách, aj.).

Samotné využití statistických metod pro vyhodnocení výsledků výzkumu považuji za nadstandardní. Doporučuji však, aby se v případné publikaci pracovalo pouze s výsledky (konstatování statistické významnosti rozdílů, hladina významnosti) a samotné tabulky z programu SPSS byly pouze součástí příloh. Text je tak méně přehledný, obsahuje celou řadu tabulek, které ocení spíše poučený čtenář. Naopak zpracované grafy přehlednosti napomáhají.

Při obhajobě doporučuji shrnout, jak bude dále s výsledky nakládáno. Která doporučení by měla autorka pro využití podvojného deníku ve výuce? Jaké jsou limity této metody? Které výsledky dotazníkového šetření lze promítnout do didaktických postupů pro rozvoj čtenářské gramotnosti? Které nálezy by měly být zejména zprostředkovány učitelům?

Doc. PhDr. PaedDr. Anna Kucharská, Ph.D.

V Praze dne 30.5.2015